KASBIY FAOLIYAT PSIXOLOGIYANING TADQIQOT METODLARIDAN FOYDALANISHNI SHAKLLANTIRISH

Olimova Firuza Aslonovna
Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, (PhD),
E-mail: olimovafiruza1990@gmai.com

Qabul qilindi: 11.12.2025
Ko'rib chiqildi: 12.12.2025
Tasdiqlandi: 13.12.2025

Kalit so'zlar:
kasbiy faoliyat psixologiyasi, tadqiqot metodlari, psixologik diagnostika, kasbiy kompetensiya, empirik tadqiqot, sifat va miqdoriy metodlar, kasbiy moslashuv, ilmiy-tahliliy fikrlash, ta'lim jarayoni, etik me'yorlar.

Annotatsiya. Mazkur ilmiy-tahliliy maqolada kasbiy faoliyat psixologiyasida tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda psixologik metodlarning kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishdagi o'rni, ularning nazariy va amaliy ahamiyati hamda mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, psixologik tadqiqot metodlaridan foydalanishda sifat va miqdoriy yondashuvlarning uyg'unligi, ta'lim jarayonida metodlarni qo'llashning pedagogik-psixologik jihatlari hamda etik me'yorlarga rioya qilish zarurati asoslab beriladi. Maqola natijalari kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish va bo'lajak mutaxassislarning ilmiy-tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida kasbiy faoliyatning samaradorligi nafaqat mutaxassisning nazariy bilim va amaliy ko'nikmalariga, balki uning psixologik tayyorgarligi, kasbiy muammolarni ilmiy asosda tahlil qilish va hal etish qobiliyatiga ham bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan, kasbiy faoliyatda psixologiya fanining tadqiqot metodlaridan samarali foydalanishni shakllantirish dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida namoyon bo'lmoqda. Kasbiy faoliyat psixologiyasi insonning mehnat jarayonidagi xulq-atvori, motivatsiyasi, emotsional holati, kasbiy moslashuvi hamda shaxsiy va ijtimoiy omillar ta'sirini o'rganadi. Ushbu jarayonlarni chuqur tahlil qilishda psixologik tadqiqot metodlari — kuzatish, suhbat, so'rovnoma, testlash, eksperiment va faoliyat mahsulini tahlil qilish kabi usullar muhim ilmiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Mazkur metodlardan foydalanish mutaxassisga kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan psixologik muammolarni aniqlash, baholash va ularni bartaraf etishga ilmiy yondashuv asosida yechim topish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim va kasbiy tayyorgarlik tizimida psixologik tadqiqot metodlaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bo'lajak mutaxassislarning kasbiy

kompetensiyasini rivojlantirishda faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirish yetarli emas, balki ularning mustaqil tadqiqot olib borish, psixologik holatlarni tahlil qilish va empirik ma’lumotlar asosida xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirish talab etiladi. Shu munosabat bilan, mazkur maqolada kasbiy faoliyat psixologiyasi doirasida tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirishning nazariy asoslari, ularning amaliy ahamiyati hamda mutaxassislarning kasbiy rivojlanishiga ta’siri ilmiy-tahliliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijalari kasbiy ta’lim jarayonini takomillashtirish, psixologik tayyorgarlik darajasini oshirish va kasbiy faoliyat samaradorligini ta’minlashga xizmat qilishi kutilmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Kasbiy faoliyat psixologiyasi va unda tadqiqot metodlaridan foydalanish masalasi mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan turli nazariy yondashuvlar asosida o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar asosan shaxsning kasbiy rivojlanishi, mehnat faoliyatining psixologik xususiyatlari hamda psixologik tadqiqot metodlarining ilmiy-amaliy ahamiyatini ochib berishga qaratilgan. Xorijiy psixologik tadqiqotlarda kasbiy faoliyatni o‘rganishda empirik metodlardan foydalanish masalasi muhim o‘rin egallaydi. Jumladan, D. Superning kasbiy rivojlanish nazariyasida shaxsning kasbiy tanlovi va professional o‘sishi psixologik diagnostika va kuzatish metodlari orqali tahlil qilinadi. A. Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasida esa kasbiy faoliyatdagi o‘z-o‘ziga ishonch (self-efficacy) darajasini aniqlashda test va so‘rovnoma metodlarining samaradorligi asoslab berilgan. Ushbu yondashuvlar kasbiy faoliyatni tahlil qilishda ilmiy tadqiqot metodlarining muhimligini ko‘rsatadi.

Rus psixologiya maktabi vakillari, xususan, A.N. Leontev, S.L. Rubinshteyn va B.G. Ananevlarning ilmiy qarashlarida faoliyat nazariyasi markaziy o‘rin tutadi. Ularning ishlarida kasbiy faoliyat subyektining psixologik xususiyatlarini o‘rganishda eksperiment, faoliyat mahsulini tahlil qilish va kompleks yondashuv metodlaridan foydalanish zarurligi ta’kidlangan. Bu yondashuvlar kasbiy faoliyat psixologiyasining metodologik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mahalliy tadqiqotlarda esa kasbiy tayyorgarlik jarayonida psixologik metodlardan foydalanish masalasi pedagogik va psixologik integratsiya nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqilgan. O‘zbekistonlik olimlarning ishlarida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda diagnostik metodlar, psixologik monitoring hamda reflektiv tahlilning ahamiyati alohida qayd etiladi. Ayniqsa, kasbiy moslashuv, stressga bardoshlilik va motivatsiyani o‘rganishda so‘rovnoma va test metodlarining amaliy samaradorligi asoslangan. Shuningdek, zamonaviy ilmiy adabiyotlarda kasbiy faoliyat psixologiyasida aralash (mixed-methods) tadqiqot yondashuvlari keng qo‘llanilmoqda. Bunda sifat va miqdoriy

metodlarning uyg‘unlashuvi kasbiy faoliyat jarayonlarini yanada chuqur va ishonchli tahlil qilish imkonini beradi. Bu yondashuv mutaxassislarning real mehnat sharoitidagi psixologik holatini aniqlashda yuqori natija berishi bilan ajralib turadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kasbiy faoliyat psixologiyasida tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirish mutaxassislarning kasbiy rivojlanishi, mehnat samaradorligi va psixologik barqarorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda psixologik metodlardan foydalanish ko‘nikmalarini tizimli ravishda shakllantirish masalasi yetarli darajada yoritilmagan bo‘lib, mazkur holat ushbu mavzuda yangi ilmiy izlanishlar olib borish zarurligini ko‘rsatadi.

Taqiqot munozarasi. Kasbiy faoliyat psixologiyasida tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirish masalasi zamonaviy ilmiy adabiyotlarda turlicha yondashuvlar asosida talqin etilmoqda. Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixologik tadqiqot metodlari mutaxassislarning kasbiy faoliyatini chuqur o‘rganish va baholashda muhim ilmiy vosita bo‘lsa-da, ularni amaliyotga samarali joriy etish masalasida muayyan qarama-qarshiliklar mavjud.

Birinchidan, ayrim tadqiqotchilar psixologik tadqiqot metodlarini faqat ilmiy izlanishlar doirasida qo‘llashni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi. Ushbu yondashuv tarafdorlari amaliy kasbiy faoliyatda tayyor metodik tavsiyalar va standart diagnostika vositalaridan foydalanish yetarli, degan fikrni ilgari suradilar. Biroq boshqa olimlar, aksincha, mutaxassislarning o‘zlari tadqiqot metodlaridan mustaqil foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kasbiy muammolarni kontekstga mos holda tahlil qilish va samarali qarorlar qabul qilish imkonini kengaytirishini ta’kidlaydilar.

Ikkinchidan, munozarali masalalardan biri sifat va miqdoriy tadqiqot metodlarining kasbiy faoliyat psixologiyasidagi o‘rni bilan bog‘liqdir. Ba’zi tadqiqotlarda test va so‘rovnomalarga asoslangan miqdoriy metodlar ustuvor hisoblanadi, chunki ular ob’ektiv va statistik jihatdan ishonchli natijalar beradi. Shu bilan birga, sifat metodlari — chuqurlashtirilgan suhbat, kuzatish va faoliyat jarayonini tahlil qilish — shaxsning individual xususiyatlarini va kasbiy vaziyatlarning murakkabligini to‘liqroq ochib berishi bilan ahamiyatlidir. Ushbu holat aralash metodlardan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

Uchinchidan, psixologik tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirish jarayoni ta’lim tizimi bilan bevosita bog‘liq ekanligi ilmiy munozaralarda keng muhokama qilinmoqda. An’anaviy o‘qitish modellarida talabalarga metodlar haqida nazariy bilim berish ustunlik qilsa, kompetensiyaviy yondashuvda ularni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Bu borada muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish va amaliy tadqiqot topshiriqlarining samaradorligi alohida ta’kidlanadi. Shuningdek, munozarali jihatlardan yana biri psixologik tadqiqot metodlaridan

foydalanishda etik me'yorlarga rioya qilish masalasidir. Kasbiy faoliyat jarayonida olingan psixologik ma'lumotlarning maxfiyligi, ishonchliligi va subyekt huquqlarini himoya qilish zarurati barcha tadqiqotchilar tomonidan e'tirof etiladi. Biroq amaliy faoliyatda ushbu me'yorlarning to'liq ta'minlanmasligi ayrim hollarda metodlardan foydalanish samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Umuman olganda, olib borilgan munozaralar shuni ko'rsatadiki, kasbiy faoliyat psixologiyasida tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirish ko'p omilli va kompleks jarayon bo'lib, u nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va etik mas'uliyatning uyg'unligini talab etadi. Mazkur masala bo'yicha yagona yondashuv mavjud emasligi esa ushbu yo'nalishda yangi empirik tadqiqotlar va innovatsion metodik yechimlarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Xulosa. O'tkazilgan ilmiy-tahliliy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, kasbiy faoliyat psixologiyasida tadqiqot metodlaridan foydalanishni shakllantirish zamonaviy mutaxassis tayyorlash tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Psixologik tadqiqot metodlari kasbiy faoliyat jarayonida shaxsning xulq-atvori, motivatsiyasi, emotsional holati hamda kasbiy moslashuv darajasini chuqur tahlil qilish imkonini beradi va natijada mehnat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, psixologik metodlardan foydalanish ko'nikmalari faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, ularni real kasbiy vaziyatlarda amaliy qo'llash orqali shakllantirilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Shu jihatdan, kasbiy ta'lim jarayonida kuzatish, suhbat, so'rovnoma, testlash va eksperiment kabi metodlarni integratsiyalashgan holda qo'llash mutaxassislarning analitik fikrlash va muammoli vaziyatlarni ilmiy asosda hal etish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, adabiyotlar tahlili va munozara natijalari kasbiy faoliyat psixologiyasida sifat va miqdoriy metodlarning uyg'unligi muhim ekanligini ko'rsatdi. Aralash tadqiqot yondashuvi kasbiy jarayonlarning murakkab psixologik jihatlarini yanada to'liq va ishonchli o'rganish imkonini beradi. Bunda psixologik tadqiqot metodlaridan foydalanishda etik me'yorlarga qat'iy rioya qilish mutaxassislarning kasbiy mas'uliyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. — 339 с.
2. Бандура А. Социально-когнитивная теория личности. — М.: АСТ, 2000. — 432 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2002. — 720 с.
5. Super D.E. The Psychology of Careers. — New York: Harper & Row, 1957. — 362 p.
6. Creswell J.W. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. — Thousand Oaks: Sage Publications, 2014. — 304 p.